Stichting Sobibor

JAARVERSLAG 2011 - STICHTING SOBIBOR

COLOFON

Stichting Sobibor, maart 2012
Rietlandpark 229, 1019 DV Amsterdam
www.stichtingsobibor.nl
info@stichtingsobibor.nl
Bankrekening 3302525 t.n.v. Stichting Sobibor te Amsterdam
KvK-nummer: 11044675

Bestuur:
Jetje Manheim, voorzitter
Frank van der Elst, secretaris
Bennie Vlaskamp, penningmeester
Alwin Kapitein
Rozette Kats
Maarten Eddes

Projectmanager Late gevolgen van Sobibor: Mirjam Huffener

Tekst en redactie: Jetje Manheim en Rozette Kats

Ontwerp en vormgeving: Dick Schrama, grafisch servicebureau Dubbel G
Concept: Circus Sinistra

Fotografie:
tenzij anders vermeld Carlo Huffener, Mirjam Huffener, Jetje Manheim (© Stichting Sobibor)

Foto omslag:
Een leerling uit Lublin presenteert in Sobibor de ervaringen van haar klas bij de zoektocht naar het leven van Leon Feldhendler, een van de leiders van de opstand van Sobibor

Druk: Grafische Groep Dubbel G, Haarlem

Dubbel G
Grafische Groep

© Niets uit deze uitgave mag op welke wijze dan ook worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt zonder voorafgaande toestemming van de Stichting Sobibor of de betreffende fotograaf.

Stichting Sobibor

INHOUD

Algemeen
Bestuur Stichting Sobibor 5
Herinrichting Sobibor 6
Het proces-Demjanjuk 8
Begeleiding medeaanklagers - terugblik 10
Late gevolgen van Sobibor | Long shadow of Sobibor 11
Post uit de Vergetelheid 14

Activiteiten
Jules Schelvis 90 jaar 16
Eredoctoraat Ad van Liempt 17
Illustere School 18
Herdenkingsreis 2011 19
Activiteiten rondom proces-Demjanjuk 22
Herdenking Kindertransporten 24
Laatste workshop *Joodse kinderen in kamp Vught* 25
Tentoonstelling *Alle kinderen, ze zijn weg* 26
Workshop Pabo-studenten 27
Inernational Holocaust Task Force 28
Rachel Borzykowskipenning voor Wim Boevink 29
Lotty Huffener 90 jaar 32
VN Internationale dag van de jeugd 32
Studiereis 2011 33
Avond over Joodse Raad in het Verzetsmuseum Amsterdam 35
Lezing kantoor Landsadvocaat 36
Het leven niet waard 37
Presentatie website *Late gevolgen van Sobibor* 38
Financiën 41
Dank 42
Subsidies 43

Vlnr staand: Frank van der Elst, Bennie Vlaskamp, Alwin Kapitein, Maarten Eddes, zittend: Mirjam Huffener, Rozette Kats, Jetje Manheim

Medio 2011 is de samenstelling van ons bestuur gewijzigd.
Jules Schelvis meende zich, gezien het vertrouwen dat hij heeft in de wijze waarop wij onze activiteiten uitvoeren, met een gerust hart te kunnen terugtrekken als adviseur van onze Stichting. Hij blijft ons echter kritisch volgen en is bereid ad hoc zijn medewerking aan onze activiteiten te verlenen.
Gelijktijdig is Hilde Waage teruggetreden om over meer vrije tijd te kunnen beschikken. Beiden hebben zich jarenlang met veel toewijding voor onze stichting ingezet, waarvoor wij hen ook op deze plaats willen bedanken.
Een nieuw bestuurslid vonden wij in Maarten Eddes, die wij leerden kennen tijdens de Herdenkingsreis van april 2011.
Wij zijn heel blij dat hij meteen inging op ons verzoek deel van ons bestuur te willen uitmaken.
Per 1 juli 2011 bestaat het bestuur van de Stichting Sobibor uit de volgende personen:
Jetje Manheim - voorzitter
Frank van der Elst - secretaris
Bennie Vlaskamp - penningmeester
Alwin Kapitein - bestuurslid
Rozette Kats – bestuurslid
Maarten Eddes - bestuurslid
Projectmanager *Late gevolgen van Sobibor* - Mirjam Huffener

HERINRICHTING SOBIBOR

Ruim drie jaar geleden, op 23 september 2008, werd door het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) bekend gemaakt dat het terrein van het voormalige vernietigingskamp Sobibor met financiële steun van Polen, Israël, Slowakije en Nederland heringericht zal worden. Er is tussen de vier landen een 'Memorandum of Understanding' tot stand gekomen waarin de belangrijkste uitgangspunten voor de herinrichting zijn vastgelegd. Zo wil men onder andere het huidige museumpje vervangen door een nieuw te bouwen bezoekerscentrum en de velden met as van de in Sobibor vermoorde Joden duidelijk zichtbaar maken als massagraven. Deze velden bevinden zich rondom de zogenaamde Asheuvel en liggen er nu nog ongemarkeerd en overwoekerd bij.

Museum Sobibor

In de afgelopen drie jaar zijn door de vier genoemde landen voorstellen uitgewerkt. De Stichting Sobibor is hierover steeds geïnformeerd. Concrete afspraken over de herinrichting zijn er echter nog altijd niet. Wel is er in januari 2011 door het ministerie van VWS een bedrag van 1 miljoen euro vrijgemaakt om in ieder geval een deel van de herinrichting te kunnen financieren. Vreemd was daarom dat in juni het bericht kwam dat het museum van Sobibor wegens geldgebrek haar deuren moest sluiten. De Stichting Sobibor heeft naar aanleiding hiervan brieven gestuurd naar de staatssecretaris van VWS, mevrouw Veldhuijzen van Zanten-Hyllner, en de Poolse ambassadeur, de heer Janusz Stańczyk, om aan te geven deze situatie onaanvaardbaar te vinden. Daarnaast is hierover gesproken met de Poolse delegatie van de International Holocaust Task Force en is er een landelijk persbericht uitgegaan. Het resultaat van deze inspanningen was dat het museum vier weken later alweer werd heropend.

Net als in voorgaande jaren heeft ook in 2011 weer archeologisch onderzoek plaatsgevonden op het terrein van Sobibor. In april 2012 zullen de eindresultaten van dit onderzoek in Polen worden gepresenteerd. Zeer waarschijnlijk zal dan bekend worden gemaakt waar precies de Himmelfahrtstrasse heeft gelopen, het gecamoufleerde pad tussen de ontkleedplaats en de gaskamers dat de slachtoffers naakt moesten afleggen alvorens te worden vermoord. De kans bestaat dat de uitkomst zal zijn dat de Gedenklaan niet de historisch correcte route volgt van de Himmelfahrtstrasse. Dit kan gevolgen hebben voor het voortbestaan van de Gedenklaan. De Stichting Sobibor streeft ernaar dat de stenen, zoals die nu aan de Gedenklaan liggen, ook in een heringericht Sobibor een zichtbare en respectvolle plek zullen krijgen. Individueel herdenken moet in Sobibor mogelijk blijven. Deze mogelijkheid blijkt namelijk niet alleen van belang voor de gemoedsrust van de nabestaanden in Nederland, die aan de laan een steen lieten plaatsen; ook voor de Poolse leerkrachten en scholieren, met wie wij jaarlijks de Gedenklaan bezoeken, blijkt juist dat individuele aspect hét middel te zijn om te kunnen bevatten wat de Sjoa voor de Joden heeft betekend. Het is daarom van groot belang dat ook in een heringericht Sobibor het individuele herdenken blijft voortbestaan en de mogelijkheid daartoe blijvend wordt geboden.

Gedenklaan

Archeologisch onderzoek in april 2011

[In januari 2012 is bekend geworden dat Sobibor voor de komende vier tot vijf jaar onder de administratieve en financiële verantwoordelijkheid van het staatsmuseum Majdanek in Lublin zal komen te vallen.]

Medeaanklagers, partners, begeleiders en organisatoren van JMW en Stichting Sobibor. Rob Wurms z.l. achterste rij 2e van links. foto Michael Jacobs

Precies twee jaar na Demjanjuks uitlevering aan Duitsland deed rechter Ralph Alt op 12 mei uitspraak in het proces tegen deze ex-kampbewaarder, 'Hilfswilige' in dienst van de SS. Hij verklaarde Iwan/John Demjanjuk schuldig aan medeplichtigheid bij de moord op 28.060 Joden in vernietigingskamp Sobibor en legde hem een straf op van vijf jaar. Het hoger beroep mocht de veroordeelde, mede gezien zijn hoge leeftijd, in vrijheid afwachten.

De grote rechtszaal van het Landgericht in München was tot de nok gevuld en twaalf medeaanklagers zaten naast elkaar op de eerste rij toen rechter Alt het woord nam. Net als bij de opening van deze zaak op 30 november 2009 noemde hij alle vijftien transporten vanuit Westerbork naar Sobibor in de tijd dat Demjanjuk daar was en verwees hij naar de familieleden van de met name genoemde medeaanklagers. Medeaanklagers, pers noch belangstellenden waren hierop voorbereid en bij het horen van de namen sloeg een golf van emotie door de rechtszaal.

Na afloop reageerde de Nederlandse advocaat Manuel Bloch, lid van het team van medeaanklager-advocaten: "Dit was geen vonnis, dit was een requiem."

Jules Schelvis: "We hebben gewonnen en we hebben verloren, maar we hebben meer verloren dan gewonnen. Vooral verloren hebben de Joden, niet alleen uit Nederland maar uit heel Europa, die naar Sobibor getransporteerd zijn en daar vermoord. Dat kan nooit meer goedgemaakt worden."

Een maand eerder, nadat de zitting tweemaal was uitgesteld, hadden de medeaanklagers in het monumentale Justizpalast in München hun requisitoir gehouden. Tragisch was dat medeaanklager Rob Wurms drie weken voor deze gebeurtenis onverwacht overleed. Zijn requisitoir werd uitgesproken door zijn advocaat. Voor allen die spraken was dit een moment van groot belang, waar lang naar was uitgekeken. Hoewel de eisen van de medeaanklagers varieerden van schuldigverklaring tot de maximale straf, vervulden allen hun taak in harmonie en wederzijdse betrokkenheid. Ook Manuel Bloch hield een pleidooi, waarbij hij naast zijn juridische argumentatie ook verwoordde dat de aangrijpende getuigenissen van de medeaanklagers lieten zien dat de gevolgen van Sobibor tot op de dag van vandaag voelbaar zijn bij de betrokkenen.

Daarna gooide het slotpleidooi van de advocaat van Demjanjuk, dat meerdere dagen duurde, bijna nog roet in het eten doordat de datum van de uitspraak tot op de dag zelf onduidelijk bleef.

De door rechter Alt uitgesproken beslissing getuigt van humaniteit, rechtvaardigheid en moed. Duidelijk is gemaakt dat geen misdaad tegen de menselijkheid verjaart en dat leugens, noch het verstrijken van de tijd en het sterven van ooggetuigen het streven naar gerechtigheid kunnen verhinderen.

Dit vonnis kan gezien worden als een statement dat Duitsland de periode heeft afgesloten, waarin de schuldigen, ook de grote, ongemoeid werden gelaten. Met dit vonnis worden de principes van de democratische rechtsstaat waargemaakt.

[Bij het uitkomen van dit jaarverslag was al bekend dat geen uitspraak in hoger beroep meer zal volgen, daar Demjanjuk op 17 maart 2012 is overleden.]

Robert Cohen en Jules Schelvis

De Stichting Sobibor werd in 2008 benaderd met de vraag of wij mensen kenden die medeaanklager zouden kunnen zijn in een mogelijk proces tegen Iwan Demjanjuk. Toen zijn uitlevering door de Verenigde Staten aan Duitsland een feit was hebben wij deze mensen benaderd. Ook via andere initiatieven kwamen er medeaanklagers bij. Uiteindelijk ontstond een groep van 23 Nederlandse medeaanklagers, die door Jetje Manheim en Rozette Kats van de Stichting Sobibor in samenwerking met Kim Oskam en Joods Maatschappelijk Werk zijn begeleid. Daarvoor kon ook een beroep gedaan worden op

Philip Jacobs en Ella Oesterman

een Begeleidingsgroep van professoren van de Universiteit van Amsterdam (UvA).
Naast de 23 Nederlandse medeaanklagers waren er nog twaalf uit andere landen, zodat in totaal 35 medeaanklagers optraden, al waren niet allen in de rechtszaal aanwezig.
Ons doel is altijd geweest de medeaanklagers te ondersteunen in hun missie en bovendien in een vroegtijdig stadium ontwikkelingen te signaleren die extra aandacht vroegen. De ondersteuning was er mede op gericht de medeaanklagers de kans te geven zich te profileren in de pers en zelf op de achtergrond te blijven, om zodoende de blik van de wereld te richten op wat voor ons van meet af aan de kern van dit proces is geweest: Sobibor en de nog altijd evident aanwezige gevolgen van de Sjoa en de nooit verdwijnende noodzaak recht te doen.

Wij zijn dankbaar dat wij kunnen vaststellen dat de rechtszaak geen ander doel heeft gehad dan de waarheid aan het licht te brengen, wat zoveel jaren na het misdrijf – en niet in de laatste plaats door het zwijgen van de verdachte – extreem moeilijk was. Doordat Demjanjuk behandeld is zoals een verdachte

Justizpalast München

door een rechtbank behandeld hoort te worden, menen wij dat op een waardige wijze recht gedaan is aan de nagedachtenis van alle slachtoffers van Sobibor, naast die, voor wie de medeaanklagers in deze zaak opkwamen.

Belangrijk is ook dat door deze rechtszaak wereldwijde aandacht is gekomen voor het tot nog toe bij velen onbekende vernietigingskamp Sobibor, waar naast vele andere Europese nationaliteiten, een derde van de vanuit Nederland gedeporteerde Joden is vermoord.

In de zomer van 2009 begonnen wij met een bijzonder en groot project met de werktitel *Late gevolgen van Sobibor, interviews met overlevenden en medeaanklagers*. De website die het resultaat is van dit project werd 13 december 2011 gepresenteerd. Hieronder schetsen we het verloop van het project.

"Hoe moet de Stichting Sobibor de begeleiding van medeaanklagers in het proces tegen Iwan/John Demjanjuk verzorgen? Deze vraag spookte al enige tijd door mijn hoofd. Want als na 67 jaar het onderwerp Sobibor en het verlies van ouders of broers en zusjes zo expliciet aan de orde komt in je leven – waarschijnlijk sterker dan ooit tevoren, dan gebeurt er iets met je."
In deze stemming bezocht Jetje Manheim op een regenachtige vrijdagmiddag in het voorjaar van 2009 een lezing van professor Selma Leijdesdorff. "Op het moment dat ik haar hoorde vertellen dat het in een oral-historyproject van belang is dat de interviewer naast betrokkenheid en empathie ook moet beschikken over distantie, viel bij mij het kwartje. Selma Leijdesdorff bood onmiddellijk aan behulpzaam te zijn. Een geruststellende gedachte, want zij is niet alleen een begenadigd en zeer ervaren oral-historydeskundige, zij is zelf ook betrokken bij Sobibor, waar haar grootouders van vaderskant werden omgebracht. Zo bleek deze middag de basis van het project *Late gevolgen van Sobibor* te worden, ook al stond niemand op dat moment al helder voor ogen hoe dat vorm zou krijgen."
Binnen een maand raakte Mirjam Huffener er vanuit de stichting bij betrokken. Samen met Selma Leijdesdorff werd het projectdoel vastgesteld, dat in het kort omschreven kan worden als: het beschrijven van de levensgeschiedenissen van de medeaanklagers met als doel de geschiedenis van Sobibor, als onderdeel van de vernietiging van het Nederlandse Jodendom, bekend te maken. Daarna werden de subisidiemogelijkheden in kaart gebracht. Niet veel later trad Mirjam Huffener uit het bestuur om de projectmanager van *Late gevolgen van Sobibor* te worden, want er was veel werk te doen onder een hoge tijdsdruk. Het project werd beschreven en de fondsenwerving werd met succes in gang gezet.

Omdat het proces in aantocht was werd snel overgegaan tot het eerste deel van het project waarbij de interviews werden opgenomen op video. Met de intentie dat het eenmaal ver-

tellen van het volledige verhaal van iemands leven, waarvan delen vaak diep weggestopt zitten, behulpzaam kan zijn bij het weerbaarder worden, werden zoveel mogelijk medeaanklagers geïnterviewd voor aanvang van het proces. In de praktijk bleek dit goed te werken.
Naast 22 medeaanklagers werden ook negen overlevenden van de opstand in Sobibor geïnterviewd. Wat begon met een bijeenkomst voor vijf potentiële medeaanklagers resulteerde in een interviewproject met 230 uur aan materiaal.

Terwijl de website van de Stichting Sobibor pers en publiek informeerde over het verloop van het proces en over de medeaanklagers, werd voor het interviewproject tussentijds een website, www.lategevolgenvansobibor.nl, opgezet waarin over het verloop van het project werd bericht. Op deze website lieten we enkele 'sneak previews' zien.
Tegelijkertijd werd een zeer intensief technisch traject in gang gezet.

Mirjam Huffener: "Je kunt er een documentaire van maken, maar wat laat je dan zien van het verzamelde materiaal? En wat gebeurt er met zo'n documentaire? Een website heeft als voordeel dat mensen uit alle delen van de wereld toegang kunnen krijgen tot het materiaal en dat de afstand tot bepaalde onderwerpen veel kleiner kan worden gemaakt, met name wanneer het materiaal doorzoekbaar wordt gemaakt." (interview Erik Bouwer in Digitale Bibliotheek)

Via een trefwoorden-zoekfunctie kan naar interviewfragmenten worden gezocht. Om te voorkomen dat je zoekt in een te grote hoeveelheid materiaal is een onderverdeling in thema's aangebracht. Er kan binnen die thema's gezocht worden op namen en op begrippen, zoals Joods leven voor de oorlog, onderduik, het leven opbouwen na de oorlog, het leven nu, wat betekent Sobibor.
Daarnaast wordt informatie gegeven over het project *2000 Getuigen vertellen* in het Joods Historisch Museum. Zeventien van de 32 mensen, zowel nabestaanden als overlevenden, die geïnterviewd zijn in ons project, zijn hier terug te vinden.
De website van dit project kreeg uiteindelijk de naam longshadowofsobibor.com. Van hieruit kan direct worden doorgelinkt naar interviews op sobiborinterviews.nl. Deze interviews met overlevenden van de opstand in Sobibor zijn in 1983 en 1984 door Jules Schelvis en Dunya Breur (†2009) opgenomen op VHS-videobanden. Het NIOD digitaliseerde deze. Vier van de

geïnterviewden, overlevenden van de opstand in Sobibor, zijn ook te zien in ons project. Zij vertellen niet alleen over Sobibor, maar ook over het leven ervoor en erna, over antisemitisme en onderdrukking.
Wij hebben de website tweetalig gemaakt en het materiaal hiermee van meet af aan voor een internationaal publiek ontsloten. Door de interviews toegankelijk te maken voor een breed

publiek beoogt de Stichting Sobibor het beeld van de oorlog en de Jodenvervolging aan te vullen, in het bijzonder het beeld dat jongeren daarvan hebben. Daarmee krijgt ons motto 'herinneren door informatie en educatie' nog meer inhoud.
De volledige interviews en transcripties worden opgenomen in een database bij DANS (Data Archiving and Networked Services), van waaruit er gebruik van kan worden gemaakt voor onderzoek en educatie en later voor journalistieke producties en documentaires. Tevens hebben we DANS bereid gevonden om de interviews via hun server te laten *streamen*, dat wil zeggen dat de interviews rechtstreeks op de computer worden afgespeeld, zonder dat deze op de harde schijf worden opgeslagen.

Hiermee is een enorme collectie videomateriaal beschikbaar gekomen voor het grote publiek, maar ook voor diepgaand onderzoek.

Het is de bedoeling om dit materiaal over een aantal jaren over te dragen aan het Joods Historisch Museum. Ook wordt aansluiting gezocht met Oorlogsbronnen.nl van het NIOD.

Het gehele project heeft meer tijd in beslag genomen dan voorzien, vooral omdat het aantal interviews veel groter werd dan gedacht. Maar uiteindelijk kon de Stichting Sobibor op 13 december met trots het eindresultaat presenteren.

Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport

mondriaan fonds

VSBfonds

stichting levi lassen

vfonds investeert in vrede

DANS

maror

Het project *Late gevolgen van Sobibor* werd mogelijk gemaakt door bijdragen van het Ministerie van VWS afdeling Oorlogsgetroffenen en Herinnering WOII, Mondriaanstichting, VSB-fonds, Stichting Levi Lassen, het Fonds voor Vrijheid en Veteranenzorg en Stichting Maror.

De tentoonstelling Post uit de vergetelheid bleek in 2011 opnieuw zeer succesvol. Ze was in februari/maart in Nationaal Monument Kamp Vught te zien, in april/mei in de Bonifaciuskerk in Medemblik en in september/oktober in het streekmuseum Het Land van Axel in het Zeeuws-Vlaamse Axel (gemeente Terneuzen). Overal trok de tentoonstelling, die door de stichtingmedewerkers Bennie Vlaskamp, Arie van Dalen en Mirjam Huffener is samengesteld, veel belangstellenden.

De laatst bewaarde brief van Wanda Verduin uit Vught:
Beste Els,
Bedankt voor je pakket, stuur me de volgende keer een zomerbroek, en een paar sokjes. Ook een stevige zeepdoos. Spreek je Thea nog wel eens? Vraag eens wat dat gele met doorzichtige goedje in een flesje was. Met ons gaat alles goed, ik ben gelukkig weer volkomen gezond. Waarom schrijf je nooit, ik heb nog geen brief van je ontvangen. Behalve één heel in 't begin, ik geloof na 2 maanden. Ernst is zo'n eind gegroeid, hij is nu een stuk groter dan ik. Hij is nu echt mannelijk in zijn doen. Ik word hier nog steeds op 19 à 20 jaar geschat en men denkt altijd dat mama en ik zusters zijn. Mijn werk is nog steeds hetzelfde, gelukkig zijn we alle vier veel buiten. Sturen jullie geen gekookt eten, want dat beschimmelt of rot en dat is veel te zonde. Ik heb gehoord dat de vader van Hetty v. Gool en van Loes Reurhoff gestorven is. Ik heb een brief van Sarine ontvangen geef haar maar de groeten van me, en vraag of ze nog eens wil schrijven. Ik laat mijn haar uitgroeien, mams houdt het bij, bij mij is 't half zwart, half blond, kan je je voorstellen hoe mooi, ik zal blij zijn als het weer zwart is. Geef vooral de groeten aan alle vrienden en bekenden en laat de mensen ook eens schrijven. Verder is er niet veel te zeggen geloof ik. Hartelijke groeten ook voor je vader, moeder en broers. Tot schrijfs dan maar,

Wanda

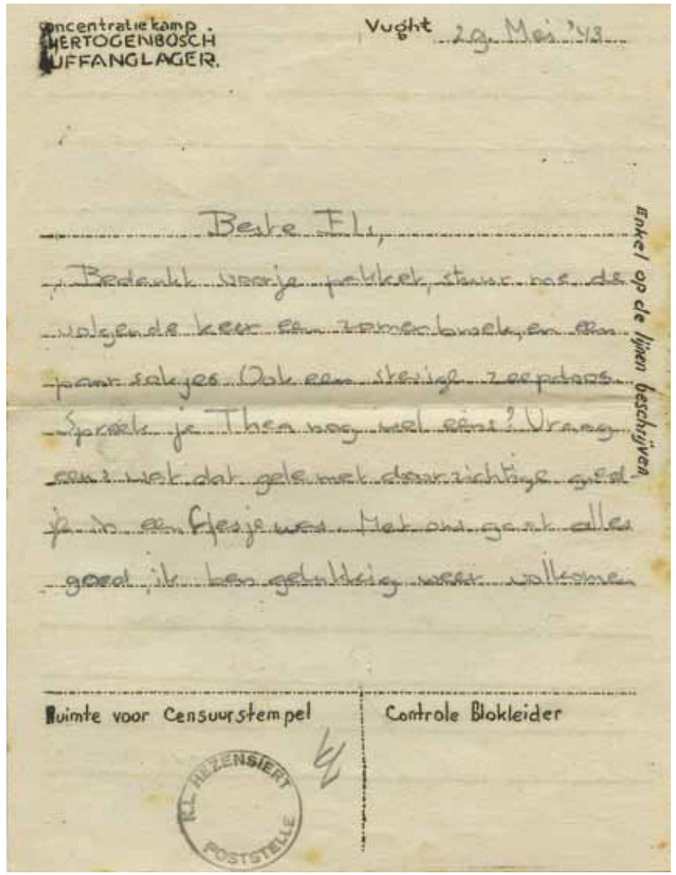
Concentratiekamp
HERTOGENBOSCH
AUFFANGLAGER.

Vught 29. Mei '43

Beste Els,

Bedankt voor je pakket, stuur me de volgende keer een zomerbroek, en een paar sokjes. Ook een stevige zeepdoos. Spreek je Thea nog wel eens? Vraag eens wat dat gele met doorzichtige goed je in een flesje was. Met ons gaat alles goed, ik ben gelukkig weer volkomen

Enkel op de lijnen beschrijven

Ruimte voor Censuurstempel | Controle Blokleider

K.L. ZENSIERT POSTSTELLE

Brief Wanda Verduin

In Vught werd de tentoonstelling op 20 februari geopend met een presentatie, waarop Arie van Dalen Ernst Verduin interviewde, die het dagboek en 24 brieven van zijn in Auschwitz vermoorde zus Wanda voor de tentoonstelling beschikbaar had gesteld. Ook werd kort gesproken met Lonneke Drinkwaard, de dochter van Els Nieuwenhuijzen aan wie Wanda haar brieven uit Amsterdam en Vught schreef.
Midden in de oorlog was Wanda Verduin 16 jaar. In haar dagboek en de brieven aan haar vriendin Els Nieuwenhuijzen schrijft ze over school, verliefdheden, uitstapjes in de natuur, maar ook – en steeds meer – over de oorlog en de stortvloed van anti-joodse maatregelen.
De presentatie in Vught was ontroerend en aangrijpend: een "monumentje voor Wanda", zoals familie van haar het noemde.

Rudie Cortissos stelde eveneens materiaal ter beschikking, waarmee de tentoonstelling is uitgebreid, namelijk brieven van zijn moeder en tante, die in Sobibor werden omgebracht. Ook hij werd in Vught kort geïnterviewd. Bij de opening van de tentoonstelling in Axel op 6 september door burgemeester Lonink van Terneuzen, kwam hij uitvoeriger aan het woord, zowel over de brieven en zijn familie, als over het proces tegen Demjanjuk. Geschiedenisdocent Dirk Roodzant van het Zeldenrust-Steelantcollege in Terneuzen, die in 2006 de Nederlandse Educatieprijs van de Universiteit van Amsterdam won, heeft bij de tentoonstelling voor zowel het primair als het voortgezet onderwijs doortimmerd lesmateriaal gemaakt.

Het succes van de tentoonstelling in Medemblik en Axel is in belangrijke mate ook te danken aan de inzet van de plaatselijke organisatoren. Ze zorgden voor geslaagde openingen en wisten de tentoonstelling onder de aandacht van vele scholen, en dus scholieren, te brengen.

[In 2012 zal de tentoonstelling weer in diverse plaatsen te zien zijn. Na Amstelveen (eind januari in het Raadhuis, met de opening op Holocaust Memorial Day) volgen in ieder geval nog Almere en Arnhem. Zie voor de data en locaties onze website.
[In 2010 verscheen bij Uitgeverij Compaan *Post uit de vergetelheid in boekvorm,* ISBN: 978-94-903740-8-2]

Ernst Verduin en Rudie Cortissos

Jules Schelvis en Jacques Grishaver

Het jaar begon feestelijk. Op vrijdag 7 januari bereikte onze oprichter en adviseur Jules Schelvis de bijzondere leeftijd van negentig jaar. Die middag werd hem door het NIOD (Instituut voor Oorlogs-, Holocaust- en Genocidestudies) een feestelijke bijeenkomst aangeboden, waarbij hij uit handen van Jacques Grishaver, voorzitter van het Nederlands Auschwitz Comité, de Annetje Fels-Kupferschmidt onderscheiding ontving. Deze onderscheiding, normaal gesproken verbonden aan de jaarlijkse 'Nooit Meer Auschwitz Lezing', draagt de naam van de in 2001 overleden erevoorzitter van het Auschwitz Comité. Jules Schelvis mocht de onderscheiding in ontvangst nemen omdat hij zich op buitengewone wijze verdienstelijk heeft gemaakt voor het realiseren van de doelstellingen van het Nederlands Auschwitz Comité.

Criminoloog Christophe Busch, die als student Holocaust- en Genocidestudies enkele jaren geleden de studiereis meemaakte met de Stichting Sobibor, hield een voordracht over daderpsychologie. Daarna werd de jarige toegesproken door het bestuur van de door hem opgerichte Stichting Sobibor. Hij werd niet alleen geroemd om zijn werklust en deskundigheid, maar ook om zijn vermogen afstand te nemen en anderen kansen te bieden. Een borrel sloot deze bijeenkomst af.
Een dag later gaf Jules een groot feest voor vrienden en familie. Het feestweekend werd op zondag afgesloten met een high tea voor de bestuursleden van de Stichting Sobibor en hun aanhang.

Een paar van Jules' verjaardagsgasten, onder andere uit Duitsland

Op 10 januari ontving Ad van Liempt een eredoctoraat van de Universiteit van Amsterdam voor zijn oorspronkelijke bijdragen aan het historisch onderzoek, de geschiedschrijving en de audiovisuele bronnenkritieken, zijn kritische reflectie op de journalistiek en zijn hoogstaande documentaires. Het videoportret dat hij samen met Esmeralda Böhm maakte van Selma Engel-Wijnberg voegde hij toe aan een boek over haar: *Selma, de vrouw die Sobibor overleefde*.
Voorafgaand aan de uitreiking vond in de ochtend een symposium plaats, waarbij oud NIOD-directeur Hans Blom verklaarde dat de journalist Ad van Liempt met onder meer het tv-programma *Andere Tijden* en de serie *De Oorlog* de belangstelling voor geschiedenis heeft aangewakkerd. Hij legt, volgens Blom, authentieke belangstelling voor de geschiedenis aan de dag, maakt grondig gebruik van geschreven en gesproken bronnen en plaatst zijn bevindingen in een context.
Wij prijzen ons gelukkig dat Ad van Liempt met enige regelmaat met ons samenwerkt.

Ad Van Liempt en Jules Schelvis

ILLUSTERE SCHOOL

Irene Hemels, prof. dr. Johannes Houwink ten Cate en Jetje Manheim

Op 17 maart verzorgde de Illustere School van de Universiteit van Amsterdam in Spui 25 een introductieavond over *Late Gevolgen van Sobibor* en de relatie met het proces-Demjanjuk. Prof. dr. Johannes Houwink ten Cate verzorgde een inleiding over geschreven bronnen van Sobibor, waarin hij zijn gehoor meevoerde langs de ingewikkelde dwangsamenleving van Sobibor met een formele en informele hiërarchie binnen de drie daar aanwezige groepen: SS, Trawniki's en Joodse dwangarbeiders.
Prof. dr. Selma Leijdesdorff, Mirjam Huffener en Irene Hemels, alle drie betrokken op het project *Late gevolgen van Sobibor,* gingen mede aan de hand van beeldmateriaal dieper in op vragen als: wat is het belang van deze interviews, wat voegen de verhalen over Sjoa-trauma's toe aan de geschiedenis en wat is de toegevoegde waarde van een proces als het proces-Demjanjuk. De avond stond onder voorzitterschap van Jetje Manheim.

HERDENKINGSREIS 2011

Van 17 t/m 20 april maakten wij voor het vijfde achtereenvolgende jaar de vierdaagse herdenkingsreis naar Sobibor. Uniek was dat het echtpaar Marian en Halina Turski ons deze keer een rondleiding kon geven door het getto van Warschau. Marian Turski overleefde het getto van Lodz en Auschwitz, zijn vrouw Halina wist te ontsnappen uit het getto van Warschau. De Nederlandse ambassadeur in Polen, de heer Marcel Kurpershoek en zijn vrouw Betsy Udink sloten zich bij deze rondleiding aan. De eerste dag in Sobibor herdachten wij in eigen kring. De tweede dag brachten wij door met door hun leerkrachten goed voorbereide jongeren uit Wlodawa en Lublin. In de synagoge van Wlodawa reikten

Steen op het graf van de gettostrijders in het voormalige getto van Warschau

Steen familie Eddes-Goudeket

wij de prijzen uit aan de winnaars van de wedstrijd rond het thema Sobibor, nadat wij de mooie expositie van door deze leerlingen gemaakte tekeningen en foto's eerst hadden bezichtigd.

Voor deze reis ontvingen wij subsidie van Maror en het Fonds voor Vrijheid en Veteranenzorg.
Onderstaand een verslag van reisdeelnemer Maarten Eddes, die per juli 2011 bestuurslid van onze Stichting werd.

Herdenkingsreis 2011

In april 2011 ben ik met mijn ouders en broer meegegaan met de Herdenkingsreis. Het doel van de reis was de laatste eer bewijzen aan de vijf familieleden van mijn moeder die in Sobibor zijn omgebracht.

We wisten niet goed wat we mochten verwachten maar gingen vol goede moed op reis. De eerste etappe van de reis was op het vliegtuig naar Warschau alwaar we werden opgehaald met de bus.

Eerst lunchen, belangrijk, zonder goede lunch functioneer je slecht. In de middag kregen we een rondleiding van Marian Turski en zijn vrouw Halina door het voormalige getto van Warschau. Het levendige verhaal van de twee overlevenden over hoe het was in het getto, hoe zij ontsnapt zijn en hoe het getto ten onder is gegaan was erg aangrijpend en een bijzondere start van de reis.

Dag 2

Na een kort bezoek aan de synagoge van Wlodawa naar Sobibor, het wordt muisstil wanneer we de afslag nemen en over een kleine landweg door het bos Sobibor naderen. We zien de rails, de Rampe, de ingang van het kamp en het verroeste bord met 'Sobibor' erop. Het is vreemd om hier lekker in de zon te staan kijken, wetend dat op deze vreselijke plek tijdens WOII meer dan 170.000 mensen zijn omgebracht. De leiding leidt ons rond over het terrein en geeft getuigenverklaringen weer over de verschillende 'Lager' binnen Sobibor, hierdoor komt dit kale terrein langzaam tot leven.

Synagogecomplex Wlodawa

Een tekening van een van de leerlingen uit Wlodawa

Op een gegeven moment worden we losgelaten op de Gedenklaan en kunnen we naar onze steen die we hebben laten plaatsen voor de omgebrachte familieleden van mijn moeder. We hebben zelf ook steentjes meegenomen uit Zwitserland, het graf van mijn grootouders, het Vondelpark en schelpen uit Scheveningen die we er keurig omheen en op plaatsen. Heel vreemd om daar in een verlaten doch mooi naaldbos te staan bij een gedenksteen, gele vlinders fladderen om ons heen, desalniettemin voelt het goed om hier te zijn met mijn familie. Even later wordt Kaddish gezegd bij de zogenaamde Asheuvel. Na dit emotionele moment valt iedereen elkaar in de armen en wenst elkaar een lang leven toe, algehele verbroedering binnen de groep. Prachtig! We zijn een stuk dichter bij elkaar gekomen en willen verhalen met elkaar delen en luisteren. Het zijn geen leuke verhalen, dat niet, maar het zijn verhalen die verteld en gedeeld moeten worden.

Rozette Kats vertelt het verhaal van Pesach

's Avonds vieren we Pesach in Chelm. Rozette Kats vertelt het verhaal van Pesach terwijl de groep luistert en wodka drinkt. Het werd een gezellige avond.

Dag 3

We gaan weer naar Wlodawa waar twee Poolse klassen zich bij ons voegen. Deze dag staat in het kader van 'Educatie'. We verzamelen ons op het lokale trapveldje van Wlodawa waar ons wordt uitgelegd hoe de Joden hier zijn weggehaald. We volgen dezelfde weg naar het station een aantal kilometer verderop, echter wij worden niet opgejaagd, maar mogen relaxed met de bus en verorberen de laatste krentenbollen. Op het kale perron worden wederom verslagen van ooggetuigen verteld. En dan gebeurt er iets heel macabers, ieders adem stokt wanneer op dat moment een goederentrein op dit verlaten spoor aan komt rijden en bij onze groep stopt. Het spoor tussen Wlodawa en Sobibor is nog steeds in gebruik door het lokale bosbewerkingsbedrijf, echter voor ons heeft die goederentrein een andere betekenis. De machinist en zijn maat kijken ons sloom aan terwijl ze stapvoets voorbij tuffen, wij kijken terug, wat moet je anders.

Jetje Manheim op station Orchowek

En weer naar Sobibor, het is nu toch anders, minder zwaar. Bij de Asheuvel hebbende leerlingen een mooie, korte eigen herdenking, als afsluiting van hun bezoek. Nu krijgen de Poolse leerlingen tijd om ons vragen te stellen die ze hebben voorbereid. Een aantal leerlingen stelt vragen aan mijn ouders, en het is mooi om te zien dat mijn ouders de leerlingen op het hart drukken dat we hier zijn om te herdenken, maar dat zij, de jongeren, moeten voorkomen dat dit ooit weer gebeurt. Het verdriet en de woede veranderen langzaam in hoop voor de toekomst. Of zoals mijn vader zei op de terugweg naar Warschau "ik ben hier drie dagen geleden in woede aangekomen en ik ga verwonderd weer naar huis". Ja zo was het inderdaad, gedeelde smart is immers ook halve smart.

Dag 4

We gaan weer naar huis. Iedereen is vol van de reis die we gemaakt hebben. Mijn broer vatte het mooi samen: "Een schoolreisje met een vijfvoudige begrafenis." Het was een zware reis, maar ook een van de mooiste.

Marian en Halina Turski op terrein Umschlagplatz Warschau

Wim Boevink en Margalith Kleijwegt

➢ Op 15 februari, toen het proces-Demjanjuk zijn laatste fase inging, organiseerde het Verzetsmuseum in samenwerking met het NIOD in de serie Helden en Schurken II een bijeenkomst onder de titel *Het laatste Holocaustproces*. Ad van Liempt leidde een gesprek tussen Jules Schelvis als medeaanklager en getuige, Margalith Kleijwegt die in Israël in 1987 het proces-Demjanjuk voor Vrij Nederland versloeg en Wim Boevink, die van iedere huidige procesdag verslag deed in zijn column *Klein Verslag* in Trouw.

vlnr: Jetje Manheim, Rob Fransman, Regina Grüter

➢ Een dag voordat hij zijn requisitoir in München uitsprak, presenteerde Paul Hellmann het boek *Klein Kwaad, het proces-Demjanjuk en de speurtocht naar het verraad van mijn vader.*

Na de uitspraak op 12 mei vond nog een aantal bijeenkomsten plaats in het teken van dit proces.

➢ Op 24 mei werd tijdens een informele bijeenkomst door Joods Maatschappelijk Werk en de Stichting Sobibor afscheid genomen van de medeaanklagers en hun partners. Tijdens deze bijeenkomst werden de partners van de medeaanklagers extra in het zonnetje gezet. Zij hebben immers de meest essentiële rol gespeeld bij het begeleiden van 'hun' medeaanklager!

➢ Drie dagen later, op 27 mei, organiseerde de Liberaal Joodse Gemeente na de sjabbatdienst een nazit voor medeaanklagers en allen die bij het proces betrokken waren.

➢ De Begeleidingsgroep van de Universiteit van Amsterdam nam op 10 juni met een borrel op het NIOD afscheid van dit traject, waarbij de directeuren Marjan Schwegman en Wichert ten Have met hun aanwezigheid blijk gaven van het belang van dit proces en hun waardering voor de medeaanklagers.

➢ Slechts zes weken na de uitspraak, op 30 juni, vond de presentatie plaats van het boek van Rob Fransman, dat is samengesteld uit de rechtbankverslagen die hij schreef voor Radio Nederland Wereldomroep. Dit boek werd onder de titel *Het Demjanjuk-proces, reportages van een Nebenkläger,* uitgebracht door Uitgeverij Verbum. Jetje Manheim en Rozette Kats schreven het nawoord voor dit boek, waarbij ook een dvd gevoegd is met beelden van de reis die Rob Fransman samen met zijn kleindochter naar Sobibor maakte.

➢ Op 11 en 13 oktober 2011 sprak Rozette Kats in respectievelijk Dessau en Bernburg (Duitsland) over wat de betekenis van het proces-Demjanjuk is geweest, vooral voor de medeaanklagers.
Gespreksleider was Jana Müller, documentairemaakster en organisator van seminars. Daarbij gaat het altijd om geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog en in het bijzonder vervolgingsgeschiedenissen.

➢ In oktober verscheen *Oorlogswees* (www.oorlogswees.nl) van mede-aanklager Marco de Groot, bestaande uit twee verhaallijnen. Op de linkerpagina's het verslag van zijn ervaringen in het proces en op de rechterpagina's een levensschets. Het eerste exemplaar werd uitgereikt aan Jetje Manheim, Rozette Kats en Mirjam Huffener.

Jana Müller in gesprek met Jules Schelvis en Rozette Kats

Mevrouw Gerdi Verbeet, voorzitter Tweede Kamer, legt bloemen bij het Kindermonument

Op 5 juni 2011 vond in het Nationaal Monument Kamp Vught de jaarlijkse herdenking van de Kindertransporten van 6 en 7 juni 1943 plaats, waarbij 1296 kinderen naar Westerbork werden overgebracht. De meesten van hen werden vervolgens vermoord. Op het 'Monument voor de weggevoerde Joodse kinderen' staan de 1269 namen van de kinderen waarvan vastgesteld is dat zij de dood vonden.

Kinderen van de OBS Pyramide in Vught deden ook dit jaar weer mee aan de herdenking van de Kindertransporten

Het was als altijd een plechtige, mooie herdenking waarin vaste onderdelen hun plaats hadden, zoals het voorlezen van de aankondiging van het transport door Donald de Marcas, de toespraak door rabbijn Jacobs, het noemen van namen door scholieren en het oplaten van ballonnen. De toespraak werd dit jaar gehouden door mevrouw Gerdi Verbeet, voorzitter van de Tweede Kamer. Zij was door de Stichting Sobibor uitgenodigd bij de officiële overdracht aan NM Kamp Vught, eerder die dag, van het lespakket *Joodse kinderen in kamp Vught*, dat in 2007 door de Stichting Sobibor is uitgebracht en inmiddels

Er liggen bijna altijd steentjes en speelgoed op het Kindermonument

al een herdruk beleefde. Dit gebeurde in het bijzijn van de heer Marcel Floor, hoogste ambtenaar op het Ministerie van VWS, afdeling Oorlogsgetroffenen en Herdenking WO-II.

Marcel Floor had eerder op deze dag een deel van de workshop bijgewoond, die was gegeven door Mirjam Huffener, Rozette Kats en Alex Bakker aan docenten voortgezet onderwijs en rondleiders van het NM Kamp Vught, die daardoor beter beslagen ten ijs zullen komen bij het verder verspreiden van het lespakket. Het was de laatste workshop in een reeks van vijf, waarin door het land heen docenten de afgelopen jaren vertrouwd zijn gemaakt met het lespakket en hoe daarmee te werken. Alle deelnemers toonden zich na afloop zeer enthousiast. Kern van het lespakket is een documentaire voor het VMBO van 18 minuten, getiteld *Wat kunnen ze nou met ons doen?* In deze korte film vertellen vier ooggetuigen over hun ervaringen. Hun woorden worden afgewisseld met beelden van vrije, spelende kinderen nu.
Het was mooi dat aansluitend vragen gesteld konden worden aan twee van de in de documentaire voorkomende geïnterviewden, Lotty Huffener en Ernst Verduin.
Lotty opende op deze dag de tentoonstelling *Alle kinderen, ze zijn weg* met de volgende woorden: "Kunnen we iets leren van de Kindertransporten? In Sobibor staat een monument met de tekst: *O aarde, bedek mijn bloed niet*. Met andere woorden: vergeet niet wat hier gebeurd is. Ook de nieuwe tentoonstelling hier wil bijdragen aan het optekenen, vertellen en doorvertellen van de geschiedenis. Om te leren en onthouden wat mensen elkaar aan kunnen doen. En waar de gevaren zich verbergen. Voor alle generaties. Van nu en straks."

De studiedagen/workshops werden mede mogelijk gemaakt door bijdragen van de Stichting Levi Lassen, het Fonds voor Vrijheid en Veteranenzorg en de Stichting Maror.

Ernst Verduin en Lotty Huffener-Veffer

TENTOONSTELLING *ALLE KINDEREN, ZE ZIJN WEG*

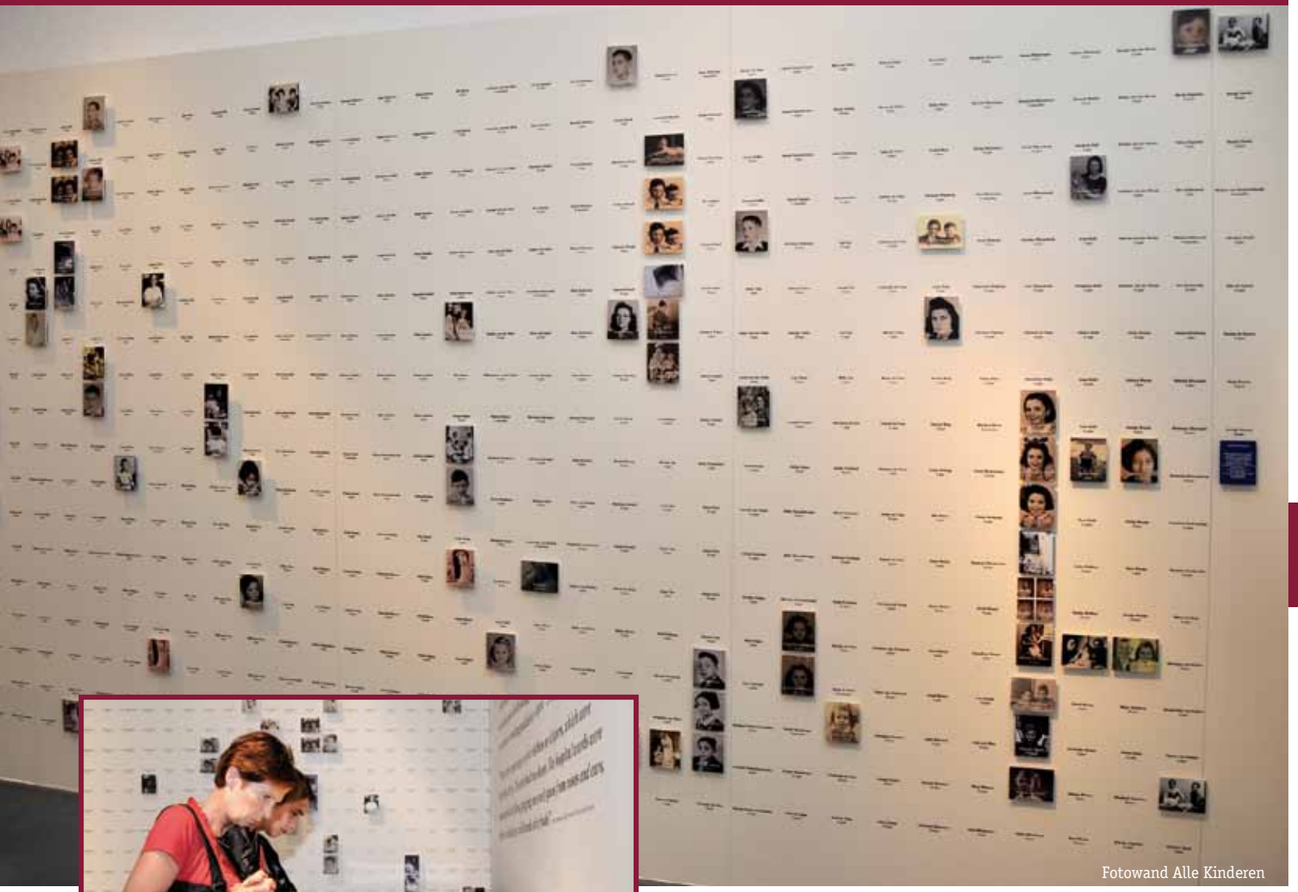

Fotowand Alle Kinderen

Na de herdenking werd de tentoonstelling *Alle kinderen, ze zijn weg* geopend. Voor het eerst wordt de dramatische gebeurtenis van het Kindertransport nu ook belicht in de vorm van een expositie. De levensverhalen van een paar van de weggevoerde kinderen en ooggetuigenverslagen van gevangenen en omstanders geven de bezoeker een indringend beeld.

De tentoonstelling kwam tot stand in samenwerking met de Stichting Sobibor.

Foto van fotowand: Tijdens de opening waren er 160 foto's. Nationaal Monument Kamp Vught hoopt meer verhalen en foto's over de andere kinderen te verkrijgen, zodat ook hun levens in herinnering blijven.

[De expositie reist na april 2012 door het land. Voorjaar 2013 is hij te zien in Herinneringscentrum Kamp Westerbork.]

WORKSHOP PABO-STUDENTEN

Evenals in voorgaande jaren verzorgden Betty Schols-Meents en Jeannette Tuininga-Bottema een workshop voor studenten aan de Pabo Thomas Moore te Rotterdam. Onder het motto *Een mens zonder herinnering is een mens zonder toekomst* (Primo Levi) boden zij met het lespakket *Joodse kinderen in kamp Vught* de docenten-in-spe een instrument om met leerlingen te werken aan de combinatie van geschiedenisoverdracht, herinnering, bewustwording, eigen verantwoordelijkheid en die ten opzichte van elkaar.
[Ook in 2012 zijn zij weer uitgenodigd deze bijdrage te leveren.]

Op verzoek van de Anne Frank Stichting trad Rozette Kats op 22 juni op als gastspreker voor een groep studenten uit verschillende landen van Europa. Zij waren onder auspiciën van de Duitse organisatie Aktion Sühnezeichen deelnemers aan een door de Anne Frank Stichting georganiseerd seminar Coming to Justice. Dit seminar maakte deel uit van de conferentie van de International Holocaust Task Force (ITF), waarvan Nederland dit jaar voorzitter was. Passend in het curriculum van het seminar vertelde Rozette over haar ervaringen tijdens het proces tegen Demjanjuk in München met de Nederlandse medeaanklagers.

Na afloop van dit seminar vond die avond in het Joods Historisch Museum en de Portugese Synagoge een ontvangst plaats voor allen die hadden meegewerkt aan de ITF-conferentie en de daarbij betrokken organisaties.
Ook het bestuur van de Stichting Sobibor was hierbij aanwezig en kon kennismaken met de Poolse delegatie, die zijdelings betrokken is bij de herinrichting van Sobibor.
Eind november sloot Nederland het voorzitterschap van de ITF af met een soortgelijke ontvangst in de Glazen Zaal van de Liberaal Joodse Gemeente in Den Haag. Daar konden wij onze contacten met de Poolse delegatie verder bestendigen.
Deze afsluiting werd op 28 en 29 november voorafgegaan door een conferentie in het Vredespaleis in Den Haag onder de titel The Uses, Misuses and Abuses of the Holocaust Paradigm.

Van alle tweeënnegentig zittingsdagen van het proces-Demjanjuk deed Wim Boevink verslag in zijn dagelijkse column *Klein Verslag* in Trouw. In een tijdsbestek van achttien maanden verschenen 130 columns over het proces. Jules Schelvis roemde deze columns in het voorwoord dat hij schreef voor *Dienstausweis 1393, Demjanjuk en het laatste grote naziproces:* "Wim Boevink publiceerde zijn berichten onder de titel Klein Verslag. Ik zou ze willen kwalificeren als Klein Monument."
Boevink zelf zei over de anderhalf jaar dat zijn leven in het teken van dit proces stond het volgende: "Het proces met die kolossale aanklacht, met die bejaarde aangeklaagde, met die Nederlandse medeaanklagers, het kreeg me in de greep. Sobibor was een afgrond, en die afgrond deed wat afgronden doen: ze zoog aan.
Van elke zittingsdag heb ik geprobeerd de essentie te beschrijven, tegen de achtergrond van dat sinistere kamp in die godvergeten uithoek van Polen. (...) Want ik zat met die bijna 28.000 doden, die allemaal uit Nederland kwamen, per trein uit Westerbork. En ik zat met een oude, bedlegerige aangeklaagde die zich had voorgenomen niets, maar dan ook helemaal niets te zeggen."
Omdat zijn rubriek een belangrijke bijdrage levert aan de bekendmaking van

Wim Boevink met de Rachel Borzykowskipenning

Staatssecretaris
Marlies Veldhuijzen van Zanten-Hylnner

Links Lies Jurgens en rechts Louis van Velzen

het vernietigingskamp, zoals dat in de statuten van de Stichting Sobibor omschreven staat, was Wim Boevink dit jaar de uitgelezen kandidaat voor de Rachel Borzykowskipenning, die hem dan ook bij de presentatie van zijn boek door Jules Schelvis werd uitgereikt.

Het eerste exemplaar van zijn boek overhandigde Wim Boevink aan de staatssecretaris, mevrouw Marlies Veldhuijzen van Zanten-Hylnner, die in haar antwoord haar grote betrokkenheid bij de haar toevertrouwde portefeuille oorlogsnazorg met de aanwezigen deelde. Zij beschreef wat een bezoek aan Sobibor haar persoonlijk gedaan had toen zij zich realiseerde dat van een overwegend Joodse bevolking in de omgeving van Sobibor nu niemand meer over was.

Signeersessie, Wim Boevink en Shifra Wurms

Hierna vond een paneldiscussie plaats, onder leiding van dagvoorzitter Gerbert van Loenen, adjunct-hoofdredacteur van Trouw, over het thema: Gaat Nederland Sobibor vergeten nu de generatie die de oorlog heeft meegemaakt langzamerhand verdwijnt? Panelleden waren Regina Grüter, hoofd Oorlogsnazorg bij het Rode Kruis, Frits Barend, voorzitter Vrienden van het NIOD, en Jules Schelvis.

De middag werd gehouden in De Nieuwe Liefde in Amsterdam en bij de muzikale klanken van het duo *Sans Souci* afgesloten met een borrel en een signeersessie door Wim Boevink.

Wij konden deze bijeenkomst organiseren dankzij de financiële steun van de Stichting ter bevordering van de Christelijke Pers en de prettige samenwerking die wij hadden met hun secretaris Frits Kool en dagvoorzitter Gerbert van Loenen.

Trouw

LOTTY HUFFENER 90 JAAR

Op 9 juli vierde Lotty Huffener haar 90ste verjaardag, waarvoor het hele bestuur van de Stichting Sobibor was uitgenodigd. Haar viel een prachtig feestprogramma ten deel en zij kreeg het eerste exemplaar van de gelegenheidsglossy 'Lotty', waaraan alle genodigden een bijdrage hadden mogen leveren. Lotty was medeoprichtster van de Vriendenkring Vught en realiseerde daar met haar vriendinnen/Ravensbrückoverlevenden het monument ter herinnering aan de kinderen die met de beruchte kindertransporten van 6 en 7 juni 1943 uiteindelijk in Sobibor verdwenen. Zij laat in haar vele contacten geen kans voorbij gaan mensen op de Stichting Sobibor te attenderen.

Lotty geflankeerd door Liesbeth van der Horst, directeur Verzetsmuseum Amsterdam, en Ronald Leopold, directeur Anne Frank Stichting

VN INTERNATIONALE DAG VAN DE JEUGD (12 AUGUSTUS 2011)

In augustus werd op initiatief van staatssecretaris Veldhuijzen van Zanten-Hyllner (VWS) een denktank gevormd van jongeren, die haar de noodzakelijke input moet geven bij het uitwerken van haar plannen betreffende de toekomst van het herdenken, met name op 4 en 5 mei . De Stichting Sobibor werd verzocht aan de voorbereiding hiervan mee te werken. Rozette Kats hield in een bijeenkomst met Poolse en Nederlandse jongeren, mede georganiseerd door de Nationale Jeugdraad, een inleiding over de gang van zaken bij en de betekenis van de jaarlijkse herdenkingsreis naar Sobibor. Vooral de toenemende impact die het vertellen van persoonlijke geschiedenissen bij de stenen in de Gedenklaan op Poolse scholieren en studenten heeft, maakte indruk op haar jeugdige gehoor.

Poolse en Nederlandse jongeren bij staatssecretaris Velthuijzen van Zanten, staand derde van rechts. Daarnaast Rozette Kats en Albert Lewczuk, docent uit Wlodawa

STUDIEREIS 2011 ZEER SUCCESVOL

Alwin Kapitein en Frank van der Elst bij de voormalige commandantswoning in Sobibor; foto Astrid Homann KZ-Gedenkstätte Dachau

Op vrijdagavond 30 september stapten bestuursleden Alwin Kapitein en Frank van der Elst met dertien reisdeelnemers op de trein naar Polen. Bestemming was het stadje Lublin, sinds jaar en dag standplaats van de Studiereis. Onder de Nederlandse deelnemers bevonden zich dit keer zes studenten, onder wie vier masterstudenten Holocaust- en Genocidestudies, twee gidsen van het Nationaal Monument Kamp Amersfoort, een medewerkster van het Nationaal Comité 4 en 5 mei. Op de eerste ochtend van het officiële programma werd kennisgemaakt met de reisdeelnemers uit Duitsland, Oostenrijk en Polen. Al snel vormde zich een hechte internationale groep wat de reis zeer ten goede kwam.

Er werden veel verhalen en ervaringen uitgewisseld en aan de optionele discussiebijeenkomst – ingepland op de vrije donderdagmiddag - nam bijna de gehele groep deel. Ook de weergoden waren de deelnemers goed gezind. Het prachtige, zonnige weer contrasteerde sterk met de ijskoude geschiedenis die op de verschillende plaatsen werd verteld. Naast de vernietigingskampen van de Aktion Reinhard - Belzec, Sobibor en Treblinka - ging de reis ook langs het doorgangsgetto Izbica, het krijgsgevangenenopleidingskamp in Trawniki, de Joodse begraafplaatsen van Piaski en Krasniczyn, de synagogen van Zamosc en Wlodawa en het kamp Majdanek.

Tijdens ons bezoek aan Wlodawa onthulden leerlingen van een lokale school een gedenkteken ter herinnering aan de gebeurtenissen die in 1942 op het sportveld van Wlodawa, pal

Deelnemers Studiereis. Foto Pascal Arts

Rondleiding in Lublin

naast de school, hadden plaatsgevonden. De betrokkenheid die deze kinderen toonden maakte diepe indruk op de groep. Dit gold ook voor de betrokkenheid van de Poolse leerlingen in Izbica. Hun directrice vertelde uitgebreid over de verschillende projecten die op de school plaatsvinden met betrekking tot de Joodse geschiedenis van deze voormalige sjtetl. Een groepje leerlingen vergezelde ons daarna bij het bezoek aan de Joodse begraafplaats van Izbica.

De samenwerking tussen de drie organiserende partijen - Stichting Sobibor, Bildungswerk Stanislaw Hantz (Duitsland) en Studnia Pamieci (Polen) – was ook dit jaar weer erg goed. In december heeft de evaluatievergadering in Berlijn plaatsgevonden en het programma voor volgend jaar is inmiddels alweer vastgelegd.

[In 2012 zal de Studiereis plaatsvinden van vrijdagavond 28 september tot zaterdagavond 6 oktober. Meer informatie over deze reis kunt u vinden op onze website.]

Aan het begin van de Gedenklaan in Sobibor

AVOND OVER JOODSE RAAD IN VERZETSMUSEUM AMSTERDAM

Hans Blom, emeritus hoogleraar Nederlandse geschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam (UvA) en voormalig directeur van het NIOD, en Erik Somers, NIOD-onderzoeker

Op 20 oktober presenteerde Alwin Kapitein ter herinnering aan de heldhaftige opstand die op 14 oktober 1943 in Sobibor plaatsvond, voor de zesde keer in successie een avond in het Verzetsmuseum Amsterdam. Dit jaar werd de herdenking aangegrepen om een ander deel van de geschiedenis van de Jodenvervolging publiekelijk te onderzoeken en over het voetlicht te brengen: de rol van de Joodse Raad in Nederland. Een onderwerp, dat van meet af aan slechts met veel emoties van alle kanten is besproken, waarbij de tegenstellingen tot de dag van vandaag nog niet uitgevochten lijken. De door de Duitse bezetter aan de Joodse Raad opgelegde taak kan immers in een paar woorden als volgt worden samengevat: de Joden moesten zelf hun ondergang regelen, en wel zo soepel mogelijk. Dat klinkt nogal kort door de bocht en dat is het ook. Geen wonder dus dat over de taak en de uitvoering daarvan door de Joodse Raad intussen zo ongelooflijk veel werd geschreven en gediscussieerd.

Dat bleek ook tijdens de goed bezochte avond in het Verzetsmuseum dat enkele dagen voorafgaand aan deze avond de film *Het fatale dliemma van Willy Lindwer* had vertoond.

Achterliggende gedachte was een gesprek op gang te brengen tussen professionals die er door hun jarenlange werk in zouden slagen zonder al die emoties te kijken naar de rol van de Joodse Raad tijdens de vervolging van de Joden in Nederland. Die professionals waren Hans Blom, oud NIOD-directeur en voorzitter van het Verzetsmuseum, NIOD-onderzoeker Erik Somers die een half jaar eerder het boek *Voorzitter van de Joodse Raad: De herinneringen van David Cohen* het licht liet zien, en Pim Griffioen, Nederlands auteur en onderzoeker bij Yad Vashem, die samen met Ron Zeller kort na deze bijeenkomst het *boek Jodenvervolging in Nederland, Frankrijk en België, 1940-1945. Overeenkomsten, verschillen, oorzaken* publiceerde.

Historicus/schrijver/programmamaker Ad van Liempt leidde het gesprek op voortreffelijke wijze, wat hem niet belette zelf enthousiast mee te discussiëren.

“Redden en rekken, was hun motto” en “Cohen wist dat zijn vrouw en dochters actief hielpen in de crèche van de Hollandsche Schouwburg en stond ze niets in de weg, maar hij wilde er officieel niets van weten.” Tussen deze twee citaten bewoog zich de zeer levendige discussie.

Het viertal op het podium ging zeer betrokken met elkaar in gesprek en stelde elkaar boeiende vragen. Bovendien werd het gesprek ingeleid en afgewisseld met foto’s, video- en filmfragmenten. Heel verhelderend was het om met deze historici als het ware even boven het maaiveld te hangen om zo vanuit

Ad van Liempt, Hans Blom en Pim Griffioen

'vogelperspectief' naar de feiten te kijken. Sommige conclusies die dan getrokken konden worden werden daardoor, hoe schokkend ook, wel begrijpelijker. Zoals: dat het optreden van de Joodse Raad achteraf gezien eigenlijk niet uitmaakte, omdat het eindresultaat voor de Duitse bezetter al bij aanvang vaststond. Het ging slechts om de stroomlijning van de ijzingwekkende operatie. Of: dat de Duitsers 'geleerd' hebben van de Februaristaking waardoor ze in het vervolg behoedzamer tewerk gingen om meer moeilijkheden te voorkomen. Er werd vrij diep ingegaan op de persoonlijkheid van voorzitter Cohen van de Joodse Raad, waarbij niet verzuimd werd diens optreden te bezien in het licht van zijn hele carrière als hoogleraar en classicus vanaf de jaren twintig en in de bijbehorende tijdgeest.

LEZING KANTOOR LANDSADVOCAAT

Aan het eind van de zomer nam het kantoor van de Landsadvocaat, Pels Rijcken & Droogleever Fortuijn N.V., contact met ons op om in gezamenlijk overleg een kennisdelingsbijeenkomst voor hun kantoor te organiseren over het proces-Demjanjuk. Daarbij bestond ook grote belangstelling voor het levensverhaal van Jules Schelvis. Zo kwamen wij tot een programma waarbij Jetje Manheim sprak over Sobibor en de ervaringen rond het begeleiden van de medeaanklagers, Manuel Bloch over de juridische aspecten van het proces-Demjanjuk en Harmen van der Wilt, professor Internationaal Recht aan de Universiteit van Amsterdam, over de morele dilemma's van dit proces. Daarna was er ruim tijd voor het levensverhaal en de proceservaringen van Jules Schelvis. Naarmate tijdens de voorbereiding het programma meer vorm kreeg nam de belangstelling binnen het kantoor van de Landsadvocaat toe en werd besloten de bijeenkomst voor alle medewerkers open te stellen. Ons wachtte op 3 november een warme ontvangst door de organisatoren, Carolijn Winnubst en Arnoud Boorsma, een tot de nok gevulde zaal met veel jonge mensen en volle aandacht voor alle sprekers.
Na afloop ontving de Stichting Sobibor een prachtige gift van dit kantoor.

Jules Schelvis en Jetje Manheim

HET LEVEN NIET WAARD

In 2009 namen Sjaak Zegerius en Jannie Oosterveen, twee bewoners van zorgcentrum 's Heeren Loo in Ermelo, met hun begeleiders deel aan onze herdenkingsreis naar Sobibor. Zij wilden de twaalf Joodse bewoners van 's Heeren Loo herdenken, die op 16 april 1943 in Sobibor waren omgebracht.
Het tragische lot van deze mensen bleef ons bezighouden en werd aanleiding voor ons Janneke de Moei te vragen een brochure voor onze trouwe donateurs te schrijven, die de geschiedenis van de Duitse en Nederlandse zorginstellingen in de periode van de Tweede Wereldoorlog zou belichten. Janneke sprak met medewerkers van 's Heeren Loo en de Oudheidkundige Vereniging 'Ermeloo' en dook in de beschikbare literatuur. Het resultaat van haar onderzoek, waarmee een tot nu toe onderbelicht deel van de Jodenvervolging meer bekendheid krijgt, werd het boekje: *Het leven niet waard, een geschiedenis van rassenwaan*.

Op uitnodiging van de Historische Vereniging 'Ermeloo' verzorgden wij op 26 oktober een avond in de Gereformeerde Kerk in Ermelo, waarbij ons bestuurslid Alwin Kapitein een presentatie verzorgde over de Aktion T4, een geheim euthanasieprogramma in Duitsland, dat in werking was tussen oktober 1939 en augustus 1941. Op grond van de met dit programma opgedane ervaring werden vooral hierbij betrokken SS'ers in de vernietigingskampen in Polen aangesteld.
Na deze lezing presenteerde Janneke de Moei de hoofdlijnen van haar boekje, waarbij de geschiedenis van 's Heeren Loo een centrale plaats innam. Zij reikte daarna het eerste exemplaar uit aan Alfred Meijer, een volle neef van Sara Verduin, één van de twaalf slachtoffers voor wie in 2009 vier stenen in de Gedenklaan in Sobibor waren gelegd. Ook de heren Steven van Loo en Peter Yska van de Historische Vereniging 'Ermeloo', die haar met raad en daad steeds hadden bijgestaan ontvingen officieel een exemplaar van het boekje uit handen van Janneke.
[Geïnteresseerden kunnen dit boekje bestellen bij Herinneringscentrum Westerbork voor € 7,95. ISBN: 978-90-72486-00-4]

Janneke de Moei en rechtsboven het omslag van haar boek

Late gevolgen van Sobibor

Op 13 december presenteerden wij voor een groot en belangstellend publiek in het Amsterdamse Joods Historisch Museum de website *The Long Shadow of Sobibor* als afsluiting van het project *Late Gevolgen van Sobibor*. De website bevat een collectie van 31 interviews met negen overlevenden van de opstand in Sobibor en 22 nabestaanden van familieleden die in Sobibor zijn vermoord. De meeste interviews zijn online te bekijken. De opnames zijn door professor Selma Leijdesdorff gemaakt in Nederland, België, de Verenigde Staten, Australië, Israël, Oekraïne, Rusland en Polen.
Zie voor het introductiefilmpje: www.stichtingsobibor.nl/long-shadow-of-sobibor.

Wat er allemaal voor nodig was om die interviews te kunnen maken en ze op de manier vast te kunnen leggen die nu gepresenteerd kon worden vertelde, Mirjam Huffener in haar inleiding van de middag

Het belang van het interviewproject werd op de presentatie treffend gedefinieerd door prof. dr. Ido de Haan. Hij schetste hoe de wereld eruit ziet voor overlevenden en nabestaanden en wat mensen nodig hebben om het leven in die wereld na de catastrofe te kunnen heroveren: herbeleving als belangrijk onderdeel. En daarvoor moet je iets kunnen terugzien, bezoeken, aanraken van wat verloren ging, ook collectief. Kortom: cultureel erfgoed is nodig, en daarbij gaat het om meer dan woorden alleen. De geschiedenis zelf moet levend gehouden worden en dat vergt onderhoud van plaatsen en artefacten, en uitleg en educatie.

De interviews zijn levensgeschiedenissen waarin de geïnterviewden vertellen over de wereld die verloren ging met de dood van verwanten in Sobibor en hoe zij hun leven daarna hebben geleefd zonder hun geliefden. De overlevenden van de opstand die op 14 oktober 1943 in Sobibor plaatsvond, gaan in hun verhaal ook in op hun leven voor en na het vernietigingskamp.
Alle geïnterviewden dragen de gevolgen van Sobibor met zich mee. Voor zowel nabestaanden als overlevenden geldt dat hun leven ernstig is verstoord. Zij hebben weer een nieuw bestaan moeten opbouwen. Voor allen is 'Sobibor' synoniem voor wonden die nooit helen en een wereld waarin de grote moord altijd aanwezig is. Zij allen hebben door hun openhartige verhalen meer bekendheid gegeven aan Sobibor. Ook dragen zij met hun levensverhaal bij aan een beter begrip van wat het betekent om een groot verlies te moeten dragen.
Selma Leijdesdorff hierover: "Dominant is het verdriet alles verloren te hebben. Dat gevoel delen alle geïnterviewden met elkaar. Mensen die je wel of niet gekend hebt zijn verdwenen, de cultuur die je gekend hebt of waarvan je weet dat die bestaan heeft is weg. Het leven is gedomineerd door de moord, en daartegenin heeft iedereen de weg terug gezocht en een leven opgebouwd."

De Stichting Sobibor wil met de collectie interviews iets toevoegen aan ons culturele erfgoed. Op de website sluiten we zoveel als mogelijk is aan bij het project 2000 Getuigen Vertellen. Veel van 'onze' geïnterviewden zijn ook hier terug te vinden.

In het publiek veel medeaanklagers en hun partners

Voor Selma Leijdesdorff was dit project een opstart naar een volgend onderzoek, ook weer in samenwerking met de Stichting Sobibor: "Deze twee jaar 'dwongen' mij tot diepgaande studie naar de herinnering aan Sobibor. Om dat te begrijpen moet ik me verdiepen in de vraag naar waarom Sobibor vergeten is, en wat de plaats was van het kamp in het hele web van vernietiging. Ik dank de Stichting Sobibor dan ook voor de manier waarop ze me aan het werk hebben gezet. Ik ben van plan de komende paar jaar een biografie over de leider van de opstand Pecherski te schrijven."

Vooraan Selma Leydesdorff en Ido de Haan; daarachter staand mede-aanklaagster Mary Richheimer-Leyden van Amstel en naast haar, zittend, kleinzoon Joël Nataniel Mozes. Joël hield een korte presentatie aan de hand van een door hem uitgekozen videofragment van zijn oma.

Late gevolgen van Sobibor

Om geschiedenisbronnen in de toekomst toegankelijker te maken werken erfgoedinstellingen zoals musea, NIOD en herinneringscentra, onderling samen. De Stichting Sobibor hoopt dat ontsluiting van onze website via Oorlogsbronnen.nl bijdraagt aan een goede vindbaarheid.
De website is tweetalig gemaakt om het materiaal voor een internationaal publiek toegankelijk te maken. Ook zijn de interviews ondertiteld in de eigen taal of zonodig vertaald naar het Engels. Dat is niet alleen prettig voor slechthorenden en mensen die een bepaalde taal niet spreken maar ook handig bij het kunnen zoeken naar interviewfragmenten. Professionals en geïnteresseerden wordt gevraagd vrijwillig te helpen met het verder vertalen. Om deze vorm van 'crowdsourcing' te kunnen stimuleren en begeleiden, zullen wij nog wel subsidie trachten te verwerven in het kader van internationale erfgoedactiviteit.

Een van de sprekers was Doede Sijtsma, tweede van rechts, coördinator buitenlandse betrekkingen van de Provincie Gelderland.
Gelderland onderhoudt sinds 1998 een jumelage met de Poolse regio Lubelskie, de regio waar ook Sobibor ligt. Sinds 2002 ondersteunt de Provincie Gelderland (educatieve) projecten rond Sobibor om 'het verhaal van Sobibor' niet verloren te laten gaan. Doede Sijtsma sprak over de rol die regio's kunnen spelen in internationale samenwerking. "Er is geen plaats waar je beter kunt begrijpen hoe snel wat daar is gebeurd, alleen nog maar geschiedenis wordt en waar je beter kunt uitleggen waarom het van belang is dit verhaal niet verloren te laten gaan."

Mirjam Huffener, Jetje Manheim, Linda Andriesse (JHM), Rozette Kats, Kim Oskam en Arie van Dalen

Muzikaal intermezzo: Heddy Lester verzorgde met haar broer Frank Affolter het muzikale intermezzo

FINANCIËN

Wij hebben in 2011 onze financiële positie weer kunnen versterken, na een lichte daling van onze inkomsten in 2010 als gevolg van grote druk op onze werkzaamheden en minder aandacht voor onze donateurs. Dit geeft ons naast vertrouwen ook een goede uitgangspositie voor het nieuwe jaar.
Wij kunnen constateren dat het aantal donateurs nog steeds een groeiende lijn laat zien. Het bedrag van de giften varieert, maar bedraagt gemiddeld € 40,- per donateur. Het is een aanmoediging voor ons dat wij over zoveel trouwe donateurs beschikken, die met hun bijdragen niet alleen ons werk mogelijk maken, maar ons ook motiveren daarmee door te gaan. Wij bedanken hen hierbij voor hun steun.

Bijzonder gelukkig zijn wij met enkele grote donaties die wij dit jaar ontvingen, zoals de al genoemde gift van het kantoor van de Landsadvocaat, Pels Rijcken & Droogleever Fortuijn N.V. Van enkele particulieren ontvingen wij giften van enkele duizenden euro's. Deze aanzienlijke giften zijn dit jaar aangewend om zaken te bekostigen die een grotere investering vroegen dan gebruikelijk. De uitreiking van de Rachel Borzykowskipenning viel samen met de presentatie van het boek van Wim Boevink en werd o.a. aangekondigd in Trouw, waardoor dit een druk bezocht evenement werd dat een grotere locatie vergde. De inhoud van *Het leven niet waard, een geschiedenis van rassenwaan* vonden wij zo belangwekkend, dat wij van mening waren dat deze relatief onbekende informatie een boekje verdiende. En tot slot werd een deel van het geld aangewend om het verlies op de Studiereis op te vangen. Aangezien wij het van groot belang vinden dat jonge mensen en studenten deze reis kunnen meemaken rekenen wij voor hen een lager reisbedrag dan de reële kostprijs. Helaas is het ons niet gelukt dit hiaat met een subsidiebedrag te dekken. Om ons uitgangspunt gestand te kunnen blijven doen zullen wij in 2012 overgaan tot het oprichten van een fonds waaruit de Studiereis voor deze mensen deels kan worden gefinancierd.

In het laatste kwartaal van 2011 richtten wij een nieuwe stichting op: Stichting Sobibor Initiatieven. In deze nieuwe stichting zullen wij met ingang van 2012 alle projecten onderbrengen, die niet direct gerelateerd zijn aan de zaken die wij realiseren met de donaties die wij van u ontvangen. Projecten vragen vaak om grote bedragen. Dat is voor ons nooit een probleem geweest, maar wij willen voorkomen dat donatiegelden onverhoopt niet zouden kunnen worden aangewend voor het doel waarvoor u het ons geschonken heeft.

Ook dit jaar waren velen weer bereid ons een helpende hand toe te steken. Naast de hulp die ons daarmee geboden werd was het ook keer op keer prettig om met hen samen te werken. Wij noemen in het bijzonder:

- Dick Schrama, van de Grafische Groep Dubbel G, die de opmaak van ons Jaarverslag 2010 belangeloos verzorgde, een uitgave waarvoor wij meerdere complimenten ontvingen.
- Jos Soppe, voor wie geen afstand te ver is en met Bennie Vlaskamp steeds het opbowen en afbreken van de tentoonstelling Post uit de Vergetelheid zeer efficiënt realiseert.
- Janneke de Moei, die zich geruime tijd verdiepte in de geschiedenis van Duitse en Nederlandse zorginstellingen tijdens WOII en daarover het boekje *Het leven niet waard, een geschiedenis van rassenwaan* voor ons schreef.
- Kjell Stelling, notaris bij het kantoor Warendorf, die ons om niet bijstond bij het oprichten van de Stichting Sobibor Initiatieven.
- Ronald Huffener, voor het onderhouden en verbeteren van onze website en op wie wij daanaast altijd een beroep kunnen doen om al die dingen op te pakken, die wij zelf niet kunnen organiseren.
- Alex Bakker voor zijn belangloze deelname als begeleider van onze Herdenkingsreis.
- Arie van Dalen, voor zijn vele werk zowel achter als voor de schermen bij de tentoonstelling Post uit de Vergetelheid en het meedenken wanneer wij een beroep op hem doen.
- Anthony en Sara Kirby, die op ons verzoek steeds onmiddellijk tijd vrijmaken om onze Engelse vertalingen tot écht Engels te maken.
- Carlo Huffener, die net als voorgaande jaren bij al onze activiteiten weer optrad als onze 'huisfotograaf'.
- Paul de Goed van Stighter en Partners, onze accountant, die positief met ons meedenkt, ons adviseert en een deel van zijn werkzaamheden niet in rekening brengt.
- Raphaela Kula en Fritz Bornemeijer, die ons behulpzaam zijn bij het vertalen en weerbestendig maken van biografische gegevens, behorend bij de steen die nabestaanden in de Gedenklaan voor hun vermoorde dierbaren hebben laten plaatsen, t.b.v. de provisorische Ladenkast in het Museum Sobibor. Zij representeerden op 10 december de Stichting Sobibor bij de opening van de tentoonstelling *Der Untergang des Abraham Reiss* van Jeroen Krabbé in het prachtige Felix-Nussbaum-Haus in Osnabrück.

Sara Kirby bij de ladenkast in het museum Sobibor

- Fonds voor Vrijheid en Veteranenzorg en Stichting Collectieve Maror-gelden Nederland, voor bijdragen aan de Herdenkingsreis.

vfonds investeert in vrede

- Stichting Collectieve Maror-gelden Nederland en Jewish Claims Conference New York, voor de begeleiding van medeaanklagers in het proces-Demjanjuk.

maror

ועידת התביעות
Claims Conference
The Conference on Jewish Material Claims Against Germany
www.claimscon.org

- Ministerie VWS, Eenheid Oorlogsgetroffenen en Herinnering WOII, voor het project Late gevolgen van Sobibor en de voorbereiding op het proces-Demjanjuk.

Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport

VSBfonds

- Ministerie VWS, Mondriaan Stichting, VSB-Fonds, Fonds voor Vrijheid en Veteranenzorg, Stichting Levi Lassen en Stichting Collectieve Maror-gelden Nederland voor het project *Late gevolgen van Sobibor*

stichting levi lassen

M mondriaan fonds

- Stichting ter bevordering van de Christelijke Pers de voor samenwerking en de financiële bijdrage ten behoeve van de uitreiking van de Rachel Borzykowskipenning tijdens de boekpresentatie van Wim Boevinks *Dienstausweis 1393, Demjanjuk en het laatste grote naziproces.*

DONATIES

Stichting Sobibor is een vrijwilligersorganisatie. Dit betekent dat wij onze activiteiten moeten organiseren met de inkomsten die u ons als gift schenkt. Wij doen ons best u gemiddeld vier maal per jaar te informeren over onze activiteiten en u bent welkom bij de lezingen die wij ieder jaar programmeren.
Uw giften zijn voor de belasting aftrekbaar omdat Stichting Sobibor een Algemeen Nut Beogende Instelling (ANBI) is. Voor meer informatie over opname in uw testament of een notariële akte kunt u contact opnemen.

Bij een donatie tot € 25,- per jaar komt u op onze mailinglijst te staan en wordt u via e-mail op de hoogte gesteld van onze activiteiten. Daarnaast ontvangt u ons Jaarverslag.

Bij een jaardonatie van € 25,- of meer houden wij u niet alleen via e-mail op de hoogte van onze verschillende activiteiten, maar ontvangt u ook al onze papieren uitgaven, waaronder het Jaarverslag, onze Nieuwsbrieven en jaarlijks een uniek boekje uit de serie Getuigenissen.

Rekeningnummer:
ING: 3302525
IBAN: NL03INGB0003302525
BIC: INGBNL2A

Ook in 2012 doen wij weer wat in ons vermogen ligt om met de inkomsten die wij ontvangen zo goed mogelijk inhoud te geven aan onze doelstelling:

HERINNEREN DOOR INFORMATIE EN EDUCATIE

WWW.STICHTINGSOBIBOR.NL